
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Іван Богатирьов,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права
та правоохоронної діяльності
Державного університету
«Житомирська політехніка»
ORCID: 0000-0003-4001-7256

DOI 10.32782/2306-9082/2023-51-10

УДК 343.9

Проблема наркозлочинності в умовах воєнного стану в Україні: протидія та запобігання

Наркозлочинність в Україні є одним з різновидів організованої злочинності, а тому протидія та запобігання їй в Україні є однією з найгостріших проблем початку XXI століття. Зокрема, за нашим дослідженням військова агресія російської федерації проти України у 2014 році, а потім і 2022 році збільшила питому вагу наркозлочинів. І призвела до того, що вживання наркотиків стало загрозою не тільки життю і здоров'ю людини, а і національній безпеці України.

Наркозалежність в Україні охопила різні слої населення, і особливо вона набула поширеність серед молоді. В наслідок вживання наркотиків у людини настає розлад психіки, а також психічні захворювання. Поведінка стає некерованою. Військові злочинці збройних сил російської федерації за свідченням очевидців, які були в окупації ворога, розповідають, що більшість військовослужбовців були

в п'яному або наркотичному стані, а тому їх дії іноді були не адекватними [1, с. 53].

Серед факторів наркозлочинності, котрі впливають на кримінологічну ситуацію в Україні вчені кримінологи виділяють: воєнний стан в Україні, викликаний широкомасштабною «спеціальною операцією» держави – агресора; проведенням економічних соціальних та правових реформ; умови життя людей в сучасній Україні.

Крім зазначених вище, варто звернути увагу, що протидія та запобігання наркозлочинності в Україні не завжди була системною, вивіреною і послідовною, характеризувалася неоднозначними підходами, наявністю крайнощів при прийнятті рішень, зміною твердих репресивних заходів на ліберальні й м'які.

Але процес цей тривалий і, на жаль, практично нескінченний, тому що позитивні дії правоохоронних

органів щодо протидії та запобігання наркозлочинності мають відповідну реакцією з боку наркобізнесу. Вітчизняні вчені вважають, що наркобізнесом займаються організовані злочинні формування, які отримуючи за рахунок цього великі суми незаконних прибутків, «відмивають» їх, вкладаючи у легальний бізнес, тобто у таких випадках наркобізнес набирає риси організованої злочинності, якій притаманна ієрархічна структура, суворі дисципліна, розподіл ролей. Наявність на утриманні корумпованих чиновників тощо.

Отже, в даній статті мова йде про те, що наркозлочинність в Україні є актуальною проблемою сьогодення, про її сутність, тенденції розвитку та трансформації, оскільки загрози для формування громадянського суспільства є дуже великі.

Крім того, з точки зору зміни пріоритетів внутрішньої політики держави, її подальшої демократизації та наближення до європейських стандартів потребують удосконалення правова база, організаційно-управлінські та суто кримінологічні аспекти протидії та запобігання наркозлочинності [2, с. 344].

Разом з тим, ми звернули увагу на постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», де вказано, що «поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей...» [3].

Отже, наркозлочинність передусім ми розглядаємо, як негативне соціально-правове явище, що пов'язані

із незаконним обігом наркотиків, та кримінальні правопорушення, що пов'язані зі споживанням наркотиків, зокрема і в умовах воєнного стану в Україні.

Окремі аспекти протидії та запобігання наркозлочинності висвітлені у працях таких вітчизняних вчених: О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, С. С. Босхолова, М. Г. Вербенського, Р. С. Веприцького, В. В. Голіни, Є. О. Гладкової, О. М. Джужі, А. П. Закалюка, М. В. Корнієнка, О. М. Костенка, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, А. А. Музики, Ю. В. Орлова, А. В. Савченка, С. В. Слїнька, А. К. Щербакової та інших науковців.

Однак натепер бракує робіт, у яких би більша увага приділялася з'ясуванню наркозлочинності в умовах воєнного стану в Україні. У зв'язку з цим, **метою статті** є визначення ключових засад та базових понять протидії та запобігання наркозлочинності в Україні в умовах воєнного стану.

Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що наркозлочинність в умовах воєнного стану, поки що не була предметом ґрунтовного вивчення, а тому виявлення повного набору якісних характеристик цього явища, обумовлює підвищений інтерес, оскільки уже другий рік в Україні іде війна. Назагал, варто підтримати думку вітчизняного вченого Р. С. Веприцького про те, що феноменологічний аналіз наркозлочинності (через її якісні характеристики) не знайшов поки, що свого задовільного рішення через методологічні труднощі [4, с. 9].

І цьому є пояснення, оскільки методологічний інструментарій дослідження наркозлочинності в умовах воєнного стану має нести у собі багатогранність та різносторонність, за допомогою якого і здійснюється вивчення такого кримінологічного феномену.

Однак, при вивченні наркозлочинності в умовах воєнного стану

нами акцент робиться на протиправності дій і спрямованості умислу з боку військовослужбовців збройних сил росії та колаборантів із числа громадян України, які вчинити воєнні злочини, оскільки саме вони можуть бути учасниками незаконного обігу наркотиків як головних чинників існування наркозлочинності, носіямим незаконної пропозиції і незаконного попиту на наркотики.

При цьому під учасниками незаконного обігу наркотиків ми розуміємо реальну потребу в наркотичних засобах для наркотизації (споживання з метою сп'яніння) під час окупації ворогом міст і сіл України. Розуміємо, що ця потреба визначається не стільки проведенням «спецоперації» рашистами, скільки залежить від так званої «наркотичної залежності» (спільнот наркоманів).

Теоретична значущість розуміння наркозлочинності полягає у тому, що вона утворює досить специфічну сукупність кримінально-караних діянь (навіть злочини без встановленого потерпілого), а в основі спеціальної протидії лежать оперативно-розшукові методи. У зв'язку з цим, ми розглядемо наркозлочинність в умовах воєнного стану, як різновид організованої злочинності і, як ступень законспірованості усіх її учасників (нерідко об'єднаних в організовані злочинні групи), спрямовану на створення і функціонування джерел і каналів надходження наркотиків у військові підрозділи збройних сил р.ф.

Використовуючи термінологію, наведену у літературі, зазначимо, що наркозлочини, маючи яскраво виражені особливості, становлять важливу частину організованої злочинності, можна сказати ту її частину, яка найбільш активно розвивається. До речі, такі кримінальні правопорушення по-особливому характеризують організовану злочинність, вони явно різняться від інших діянь.

Отже військові злочини вчинені військовослужбовцями р.ф. або колаборантами з числа громадян України, і які пов'язані з наркозлочинністю можна емпірично діагностувати серед інших діянь, коли окуповані ворогом наші території поступово звільнюються.

Для таких кримінальних правопорушень загалом характерна спільність причинної детермінації, що зумовлює принципову схожість їх сукупних кримінологічних характеристик, а також соціальних і морально-психологічних (певною мірою і психічних) властивостей осіб, які їх вчиняють. Головна риса вчинення окупантами військових злочинів на нашій території – це їх тісний зв'язок з наркоманією.

А тому в період воєнного стану варто виділяти наркотичну залежність військовослужбовців збройних сил р.ф., особливо це проявляється при бойових зіткненнях на полі бою або при отриманні тяжких поранень. Отже, наркозлочинність в умовах російсько-української війни продовжує набувати все більш організованого характеру, оскільки наркотики, які поступають у військові частини збройних сил р.ф. набувають усе більших масштабів і стають серйозним кримінологічним чинником, протидіяти і запобігти якому дуже складно.

На жаль, наркозлочинність є не тільки загальнокримінальною корисливою і насильницькою злочинністю. Найнебезпешніше, що вона зближення з професійною та організованою її частинами. Мало того, судячи з об'єктивних фактів воєнного стану в Україні, ступеня ефективності заходів протидії та запобігання наркозлочинності, дана злочинність збільшується, а кількість найбільш суспільно небезпечних діянь, скоєних в окупованих ворогом територіях ретельно приховується.

Серед кримінальних правопорушень вчинених ворогом під дією

алкоголя або наркотиків щодо мирного населення варто виділити: вбивство, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, побої, мордування, зґвалтування, дії сексуального характеру, крадіжка, грабіж, розбій, катування. Це найбільш поширені діяння, які були нами встановлені на території Чернігівщини в період російської облоги та окупації [1, с. 51].

Зазначим, що під час дослідження нами було встановлено про невирішені проблеми латентних злочинів, оскільки встановити наркозалежність військовослужбовців р.ф. можна було тільки в період полону. При дослідженні наркозлочинності становлять інтерес чинники наркоманії та кримінального обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Слід визнати, що кримінологи уже зверталися і звертаються до зазначеної проблеми [5; 6; 7].

Перш за все, існує набір факторів, які діють незалежно від того, вчиняє військовослужбовець збройних сил р.ф або колаборант з числа громадян України кримінальне правопорушення під дією алкоголя або наркотиків. Тут мається на увазі та обставина, що людина, будучи біологічною істотою, відчуває потребу в позитивних емоціях, а також проявляє пристрасть до задоволень [8, с. 6]. Крім того, варто враховувати при цьому схильність людини до хвороб, які можуть носити соматичний і психічний характер. У цьому плані ми визнаємо в якості базових детермінант наркоманії локально-особистісні та соціально-культурні чинники.

За словами керівника пресцентру Сил оборони східного напрямку, в злочинній армії р.ф. в Україні фіксують численні випадки пияцтва та вживання наркотичних речовин військовими, навіть на лінії фронту. Кожен десяти військовослужбовець р.ф. в зоні бойових дій використовує канабіс, крім того вживають вони і більш тяжкі наркотики [9].

Не слід забувати, що наркотики за умови їх доступності вживають і особи, які страждають в силу різних причин характерними психічними аномаліями. При цьому, на жаль, їх кількість зростає. До психопатів, алкоголіків, олігофренів додаються інваліди, які постраждали у військових конфліктах та під час бойових дій. Окремі вчені вказують на біопсихологічну схильність до вживання наркотиків більше контрактників, оскільки вони уже до мобілізації на фронт вирішували життєві проблеми шляхом вживання наркотиків.

Проте, як зазначає вітчизняний вчений Д. О. Назаренко вживання наркотиків не є бар'єром до неухильного розширення кола осіб, які звертаються до подібних засобів вирішення своїх індивідуальних і соціальних проблем. Разом з тим можливості наркотичних засобів, хоча і зі згубними для людини наслідками, все ж розв'язати вищевказані проблеми вводять в дію фактор постійного попиту на них [10].

Вживання алкоголю і наркотиків військовослужбовцями збройних сил р.ф. є принципово важливим, оскільки перебуваючи на передній лінії фронту вони тим самим знімають стрес, усувають депресивні стани, діють у комплексі з іншими факторами. Особливим об'єктом протидії та запобігання наркозлочинності в умовах воєнного стану є кримінальні спільноти, що займаються злочинним підприємництвом у цій сфері.

Уся ця група об'єктів, безсумнівно, визначає характер протидії та запобігання наркозлочинності. Тут варто підтримати думку вітчизняних вчених про те, що доцільним варто розглядати три групи факторів, які у системній єдності обумовлюють необхідність протидії та запобігання наркозлочинності:

– по-перше, обставини, що зумовлюють поширення наркоманії;

– по-друге, це чинники, які спричиняють наркозлочинність у межах певної території;

– по-третє, це криміногенні фактори, супутні основним видам соціальної діяльності, реалізованої державою. криміногенні чинники, супутні реалізації державою її функції, пов'язаної з підтриманням обороноздатності країни [11, с. 85].

Ми підтримуємо позицію вітчизняних вчених, що умовах воєнного стану постійно відбувається змінювання форми та формуються стійкі ознаки наркозлочинності, що з часом набувають стійкості, і стають типовими. Крім того, у сферу суб'єктів протидії наркозлочинності входять не лише працівники органів влади, правоохоронних органів, а й медичні працівники, працівники закладів культури, освіти та інших державних і недержавних структур.

Більше того, такий комплексний підхід, обумовлений тим, що дозволяє обмежити коло проявів

наркозлочинності та її негативних наслідків (наркоманії, поширення інфекційних та венеричних хвороб, ВІЛ/СНІД тощо) сприяє суттєвому розширенню досліджуваної нами теми [12, с. 71].

Отже, на завершення дослідження проблеми протидії та запобігання наркозлочинності варто зазначити, що російсько-українська війна та численні реформи правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану, поки що не змогли протистояти наркозлочинності. На це також вплинули такі чинники, як:

1) гібридна війна 2014 року і широкомасштабна спецоперація 2022 року суттєво вплинула на соціально-економічні перетворення в Україні, що суттєво вплинуло на живлення наркозлочинності;

2) неефективна діяльність правоохоронних органів щодо виявлення, розкриття і розслідування, наркозлочинів;

3) поява наркозлочинності в армійському середовищі.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І.Г. Російсько-українська війна: погляд кримінолога. К : ТОВ Видничий дім «АДЕФ-Україна, 2023. 244 с. С. 53.
2. Расюк Е.В., Стрильців О.М. Кримінологічна характеристика та запобігання наркоманії і незаконному обігу наркотичних засобів в Україні. Кримінологія: підручник : [Текст] / О.М. Джуца, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін ; за заг ред. д-ра юрид наук, проф. В.В. Чернея ; за наук ред д-ра юрид наук, проф. О.М. Джуци. Київ. ФОП Маслово. 2020. 612 с. С. 344.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text> (дата звернення 12.10.2023).
4. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні. Харків : Золота миля, 2014. 324 с.
5. Рущенко І. П. Діалог соціолога та юриста про латентну злочинність і не лише про те... *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 2. С. 8–16.
6. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навч. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.
7. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 72–74.
8. Wilson J.Q. *Crime and human nature*. New York: Simon & Schuster, 1985. 639 p.
9. Серед військових армії РФ в Україні процвітає пияцтво та наркоманія – речник Ок Схід. URL: <https://news.online.ua/sered-viyskovih-armiyi-rf-v-ukrayini-protsvitae-piyatstvo-ta-narkomaniya-rechnik-ok-shid-865050/> (дата звернення 12.10.2023).

10. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз особистісних рис наркозалежних. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 98–102.

11. Гладкова Є.О., Щербакова А.К. Феномен наркозлочинності в сучасній Україні. *Право*. 2022. № 1. С. 79–85.

12. Рашевський С.П., Скок А.С., Шалгунова С.А., Шевченко Т.В. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (За матеріалами Дніпропетровської області): Монографія / Під заг. ред. к.ю.н., доц. Шалгунової С.А. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 236 с.

Богатирьов І. Г. Проблема наркозлочинності в умовах воєнного стану в Україні: протидія та запобігання

Наркозлочинність в Україні є одним з різновидів організованої злочинності, а тому протидія та запобігання їй в Україні є однією з найгостріших проблем початку XXI століття. У статті зазначено, що військова агресія російської федерації проти України у 2014 році, а потім і 2022 році, збільшила питому вагу наркозлочинів. І призвела до того, що вживання наркотиків стало загрозою не тільки життю і здоров'ю людини, а і національній безпеці України.

Наркозалежність в Україні охопила різні слої населення, і особливо вона набула поширеність серед молоді. В наслідок вживання наркотиків у людини настає розлад психіки, а також психічні захворювання. Поведінка стає не керованою. Військові злочинці збройних сил російської федерації за свідченням очевидців, які були в окупації ворога, розповідають, що більшість військовослужбовців були в п'яному або наркотичному стані, а тому їх дії іноді були не адекватними.

Серед факторів наркозлочинності, котрі впливають на кримінологічну ситуацію в Україні вчені кримінологи виділяють: воєнний стан в Україні, викликаний широкомасштабною «спеціальною операцією» держави – агресора; проведенням економічних соціальних та правових реформ; умови життя людей в сучасній Україні.

В статті також доведено, що протидія та запобігання наркозлочинності в Україні не завжди була системною, вивіреною і послідовною, характеризувалася неоднозначними підходами, наявністю крайнощів при прийнятті рішень, зміною твердих репресивних заходів на ліберальні й м'які.

Констатовано, що протидія та запобігання наркозлочинності в Україні в умовах воєнного стану процес тривалий і, на жаль, практично нескінченний, тому що позитивні дії на неї з боку правоохоронних органів мають відповідну реакцією з боку наркобізнесу.

Доведено, що наркобізнесом займаються організовані злочинні формування, які отримуючи за рахунок цього великі суми незаконних прибутків, «відмивають» їх, вкладаючи у легальний бізнес, тобто у таких випадках наркобізнес набирає риси організованої злочинності, якій притаманна ієрархічна структура, суворі дисципліна, розподіл ролей. Наявність на утриманні корумпованих чиновників тощо.

Отже, в даній статті мова йде про те, що наркозлочинність в Україні є актуальною проблемою сьогодення, про її сутність, тенденції розвитку та трансформації, оскільки загрози для формування громадянського суспільства є дуже великі.

Крім того, з точки зору зміни пріоритетів внутрішньої політики держави, її подальшої демократизації та наближення до європейських стандартів потребують удосконалення правова база, організаційно-управлінські та суто кримінологічні аспекти протидії та запобігання наркозлочинності.

На завершення дослідження проблеми протидії та запобігання наркозлочинності варто зазначено, що російсько-українська війна та численні реформи правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану, поки що не змогли протистояти наркозлочинності. На це також вплинули такі чинники, як:

1) гібридна війна 2014 року і широкомасштабна спецоперація 2022 року суттєво вплинула на соціально-економічні перетворення в Україні, що суттєво вплинуло на живлення наркозлочинності;

2) неефективна діяльність правоохоронних органів щодо виявлення, розкриття і розслідування, наркозлочинів;

3) поява наркозлочинності в армійському середовищі.

Ключові слова: наркотики, наркозлочинність, незаконний попит, наркотична субкультура, організована злочинність.

Bogatyrev I. The problem of drug crime in the conditions of martial law in Ukraine: countermeasures and prevention

Drug crime in Ukraine is one of the varieties of organized crime, and therefore its prevention and counteraction in Ukraine is one of the most acute problems of the beginning of the XXI century. The article states that the military aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2014, and then in 2022, increased the specific weight of drug crimes. And it led to the fact that the use of drugs became a threat not only to human life and health, but also to the national security of Ukraine.

Drug addiction in Ukraine has reached various levels of the population, and it has become especially widespread among young people. As a result of drug use, a person develops a mental disorder, as well as mental illnesses. Behavior becomes unmanageable. War criminals of the armed forces of the Russian Federation, according to the testimony of eyewitnesses who were in the occupation of the enemy, say that most of the servicemen were in a drunken or drugged state, and therefore their actions were sometimes not adequate.

Among the factors of drug crime that affect the criminological situation in Ukraine, criminologists distinguish: the state of war in Ukraine, caused by a large-scale "special operation" of the aggressor state; carrying out economic, social and legal reforms; living conditions of people in modern Ukraine.

The article also proves that combating and preventing drug crime in Ukraine was not always systematic, verified and consistent, characterized by ambiguous approaches, the presence of extremes in decision-making, the change of hard repressive measures to liberal and soft ones.

It was established that combating and preventing drug crime in Ukraine under martial law is a long and, unfortunately, almost endless process, because positive actions on it by law enforcement agencies have a corresponding reaction on the part of the drug business.

It has been proven that organized criminal groups are engaged in the drug business, which, receiving large sums of illegal profits at the expense of this, "launder" them, investing in legal business, so, in such cases, the drug business takes on the features of organized crime, which is characterized by a hierarchical structure, strict discipline, and the distribution of roles. Being dependent on corrupt officials, etc.

So, this article is about the fact that drug crime in Ukraine is an urgent problem today, about its essence, trends of development and transformation, since the threats to the formation of civil society are very great.

In addition, from the point of view of changing the priorities of the state's internal policy, its further democratization and approximation to European standards, the legal framework, organizational-management and strictly criminological aspects of combating and preventing drug crime need to be improved.

At the end of the study of the problem of combating and preventing drug crime, it is worth noting that the Russian-Ukrainian war and numerous reforms of law enforcement agencies, especially in the conditions of martial law, have not yet been able to combat drug crime. This was also influenced by such factors as:

1) the hybrid war of 2014 and the large-scale special operation of 2022 had a significant impact on socio-economic transformations in Ukraine, which had a significant impact on the fueling of drug crime;

2) ineffective activity of law enforcement agencies regarding the detection, disclosure and investigation of drug crimes;

3) emergence of drug crime in the army environment.

Key words: drugs, drug crime, illegal demand, drug subculture, organized crime.